

данные были подвергнуты регрессионному анализу. Наиболее существенными оказались четыре фактора: шкала ценностных ориентаций, самоэффективность, внешняя негативная мотивация, шкала взглядов на природу человека. Эти факторы влияют в свою очередь представляет собой вершину самореализации и раскрытия творческого потенциала человека.

Ключевые слова: профессиональное самоосуществление учителей, факторы профессионального самоосуществления, регрессивный анализ.

УДК 159.947.23

Євгенія Олександрівна САП'ЯН,

студентка факультету психології

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Олена Володимирівна МИЛОСЛАВСЬКА,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри прикладної психології

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Розглянуто загальну характеристику відповідальності як особистісної характеристики, проведено теоретичний аналіз підходу до визначення відповідальності та загальних характеристик понять.

Ключові слова: відповідальність, сензитивний, локус контролю, відповідальна поведінка.

Відповідальність як особистісна якість, належить до моральних категорій, що виступають регуляторами поведінки в усіх сферах людського буття. Відповідальність, як якість особистості, характеризується динамічністю. Становлення відповідальності особистості тісно пов'язана із мотивами, ставленням, самосвідомістю, локусом контролю.

Юнацький вік – сензитивний для формування відповідальності, оскільки характеризується посиленням свідомої мотивації поведінки, підвищенням інтересу до моральних проблем і пошуком ефективних шляхів їх розв'язання, здатністю до самоспостереження і рефлексії, усвідомленням своїх морально-психологічних і вольових якостей, становленням соціально-моральної самооцінки, орієнтацією на моральні цінності. Водночас цей вік характеризується

суперечностями між прагненням до істини і невмінням зрозуміти її моральну сутність, орієнтацією на позитивний ідеал, самостійність та відсутністю здатності його досягнення, небажання бути «виховуваним» та недостатнім розвитком умінь самовиховання, в тому числі й щодо відповідальності [1]. Відповідальність – самостійне, добровільне здійснення необхідності в межах і формах, визначуваних особистістю. Вона виступає як ідеальне моделювання людиною відповідальної ситуації, її межі і рівня складності, що охоплює в собі ряд якостей: самостійність, незалежність, упевненість, рішучість, наполегливість та інші. Одним з перших, відповідальність як соціальну якість, що виявляється у процесі міжособистісної взаємодії (навчально-пізнавальна, позанавчальна діяльність), ґрунтуючись на відносинах відповідальної залежності, визначив А. С. Макаренко [3]. С. Л. Рубінштейн підкреслював, що розкриття «ставлення людини до світу можливе крізь об'єктивну характеристику людського способу існування в світі як свідомої і діючої істоти, здатної поставитись до світу та іншої людини ... у відповідності з його сутністю і тим адекватніше змінити і перетворити її своєю дією. Звідси людська відповідальність за все скоєне і за все згаєне» [1]. На думку Р. Р. Шахмуратова «відповідальність» є суттєвим компонентом соціальних відносин, за допомогою котрого досягається загальнометодологічний підхід до процесу аналізу формування особистості в групі, колективі; обґрунтувавши положення про те, що «комунікативна основа зв'язку і взаємозв'язку суспільства і особистості є основою соціальної відповідальності» [3].

Так доктор філософських наук О. І. Ореховський у своїй статті розглядає структуру відповідальності, включаючи такі змістовні елементи: суб'єкт відповідальності (хто відповідає); інстанція і міра відповідальності (перед ким суб'єкт відповідальний і яка міра його відповідальності); об'єктивне підґрунтя відповідальності [3]. Подібна структура зустрічається й у психологічних дослідженнях В. Г. Сахарової, котра розглядає чотириох компонентну структуру відповідальності, що складається зі суб'єкта відповідальності (той, хто відповідає), інстанції (перед ким відповідає), об'єкта відповідальності (за що відповідає) і санкції (міру відповідальності і вплив – як відповідаємо). Т. М. Сидорова в структурі соціальної відповідальності окрім когнітивного, мотиваційного й поведінкового компонентів виділяє зовнішню і внутрішню структуру. Виділена нею зовнішня структура подібна до структури, наданої В. Г. Сахаровою, відмінність полягає у відсутності компоненту «санкції» в структурі Т. М. Сидорової. Внутрішня структура включає: правильне розуміння людиною соціальних норм (правових і моральних), передбачення наслідків своєї

діяльності; відповідальну мотивацію (систематичне виконання своїх обов'язків, доведення дорученої справи до кінця та ін.). Більш специфічні, видові структурні особливості відповідальності встановлено О. Ю. Хартман – виділялись когнітивний, мотиваційний та поведінковий компоненти виходячи зі специфіки батьківської відповідальності [4].

Зважаючи на науковий доробок вчених, що досліджували мотиваційну сферу особистості, видається доцільним у подальшому зосередитись також на вивченні мотивів відповідальної поведінки. Помилково вважати, що особистість керується лише одним із типів мотивів, вагомою є також ситуативна складова, адаптація до нових умов, намагання задовольнити власні потреби тощо. При цьому, досліджуючи мотиви відповідальної поведінки, варто орієнтуватись на домінуючий мотив особистості (наприклад, якщо уявити, що домінуючий мотив лікаря – егоїстичний, виникає велике питання, наскільки він буде відповідальним відносно пацієнта, від котрого не отримує жодної користі). Крім того, не слід забувати про індивідуальну варіативність відповідальності (наприклад, людина може бути відповідальна на роботі, а вдома не бажає брати на себе тягар відповідальності і навпаки). Мотиваційні аспекти відповідальності і досі залишаються актуальними і цікавими для дослідження [2].

Таким чином, можна зробити висновок, що відповідальність є результатом суб'єктивного відбиття в свідомості, соціальних норм і вимог. З вище сказаного можна виділити семикомпонентну структуру відповідальності, яку складають емоційний, поведінковий, вольовий, нормативний, когнітивний, мотиваційний та ціннісно-смисловий компоненти. Саме така сукупність компонентів у своїй єдності дозволяє досить повно відображати якісні індивідуально-психологічні особливості відповідальності особистості, а отже й властивого їй відповідального вчинку та поведінки.

Емоційний – сукупність емоційних проявів, які виникають в разі прийняття відповідальності, емоційне ставлення до своїх обов'язків, вчинків. Вольовий – здатність свідомо регулювати свою діяльність змусити за необхідності взяти на себе необхідну відповідальність. Ціннісно-смисловий компонент проявляється в сукупності ціннісних орієнтацій особистості, її переконань стосовно своїх вчинків, сенсу власного життя, моральних норм, що сформувались в особистості і визнаються нею як власні переконання і впливають на її поведінку. При цьому прийняття відповідальності виступає не як необхідність, а як добровільне спонукування внутрішніми особистими переконаннями. Когнітивний компонент передбачає усвідомлення і осмислення

ситуації, усвідомлене і обмірковане прийняття відповідальності та передбачення важливості свого вчинку, осмислене ставлення до сутності відповідальності. Нормативний – усвідомлення і дотримання норм суспільної поведінки, законів як вимушеної необхідності, що продиктована вимогами, сформованими в суспільстві і регулюють межі відповідальності. Цей компонент віддзеркалює нормативні переконання стосовно відповідальності, що склалися в людини під впливом існуючих норм суспільства. Мотиваційний компонент відображає сукупність комплексу мотивів, які сприяють прояву відповідальності в діяльності людини [2].

Список бібліографічних посилань

1. Волинець Ю. О., Стаднік Н. В. Проблема відповідальності як складової професійної готовності майбутнього дошкільного педагога в позааудиторній діяльності. *Young Scientist*. 2018. № 8.1 (60.1). С. 33–37.

2. Ореховский А. И. Ответственность: аксиологическое основание. *Вестник СибГУТИ*. 2012. № 1. URL: http://vestnik.sibsutis.ru/uploads/1340077060_5954.pdf (дата звернення: 20.03.2019).

3. Петько Л. В. Відповідальність як одна з внутрішньоособистісних детермінат соціально-комунікативної активності підлітків. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2008. Вип. 20. С. 180–187.

4. Ушакова Т. Ю. Структурні компоненти відповідальності: теоретико-методологічний аналіз. *Наука і освіта*. 2015. № 3. С. 106–112.

Одержано 22.03.2019

УДК 159.923.2

Лариса Олександрівна СОЛОХІНА,

старший викладач кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК СЕРЕДНЬОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ ТРИВОГИ

Розглядаються результати дослідження особливостей самоактуалізації жінок середнього віку з різним рівнем тривоги. Проаналізовано показники реалізації потреби в саморозвитку та задоволеності основних потреб у груп жінок з високим та низьким рівнем тривоги.

Ключові слова: самоактуалізація особистості, саморозвиток особистості, рівні тривожності, жінки середнього віку.